

להיות פעילת שלום לאחר 7 באוקטובר?

מעורבות נשים בתהליכי שלום לפני ואחרי המלחמה

ד"ר שלומית אהרוני ליר, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

אסון שבעה באוקטובר טלטל את החברה הישראלית וחשף סוגיות מהותיות בחיינו, לרבות מקומן ותפקידן של נשים בקידום תהליכי שלום. החיבור בין נשים לשלום, השזור בהיסטוריה של מאבקים חברתיים ופוליטיים, מדגיש את תפקידן המרכזי בקידום שלום וצדק חברתי והתמודדות עם מצבי מלחמה. יחד עם זאת, נוכח האירועים הקשים נדרשת בחינה מחודשת של חיבור זה והבנת השלכותיו במציאות הנוכחית ובעתיד.

במסה קצרה זו, אציג שלוש תובנות מפעילות רבת השנים לקידום השתתפות נשים בתהליכי שלום, באמצעות התייחסות לפעילות שלי ושל ארגוני נשים סביב החלטה 1325 של מועצת הביטחון של האו"ם. ההחלטה, שהתקבלה בשנת 2000, מהווה אבן דרך בחיבור שבין נשים לשלום ונרטיב מכונן לארגונים חברתיים ופמיניסטיים ברחבי העולם. היא תורגמה לשפות רבות ואומצה על ידי 23 מדינות כחלק מתוכניות פעולה לאומיות להטמעת עקרונותיה.

ההחלטה מכירה בהשפעה המשמעותית של מלחמות על נשים ובתפקידן המכריע בבניית שלום וביצירת תהליכי שיקום לאחר סכסוך. היא מדגישה את זכותן של נשים להשתתף בקבלת החלטות בכל הרמות של תהליכי מניעת סכסוכים, פתרוןם ובניית שלום, וקוראת לאימוץ פרספקטיבות מגדריות במשא ומתן לשלום ובפעולות שמירת שלום, מתוך התייחסות גם לצורך להגן על נשים מפני אלימות מגדרית ולדאוג לבטיחותן במצבי סכסוך ולאחריו. נקודת המבט שאציג תתמקד בתמורות ובאתגרים בזירה הפמיניסטית סביב ההחלטה, תוך בחינת אסטרטגיות מעשיות להעצמת מעמדן של נשים בתהליכי שלום ועיצוב מדיניות ביטחון מפרספקטיבה מערכתית ומגדרית.

היחלשות שיתופי הפעולה של ארגוני הנשים בישראל

התובנה הראשונה מתמקדת בהיחלשותו של כוח מחולל שינוי, אשר בעבר בלט בעוצמה, במפגשים בין פעילות חברתיות, תנועות פמיניסטיות ופוליטיקאיות בישראל. עוצמה זו, שהתגלמה בפעולות משותפות, הייתה בעלת השפעה ניכרת בעיצוב תמורות חברתיות משמעותיות.

דוגמה לכך היא המפגש שהתקיים בשנת 2004, של נציגות מארגוני נשים ופעילות חברתיות עם חברות הכנסת יולי תמיר ואתי לבני, במטרה להטמיע את החלטת האו"ם 1325 בישראל. מפגש זה, בו תרמתי לדיון אודות החוק את התפיסה של חשיבות שיתוף נשים ממגוון קבוצות החברה, הוליד בסופו של דבר, בתמיכת כלל חברות הכנסת, את תיקון מספר 4 לחוק שוויון זכויות האישה, (סעיף 6 ג 1) הקובע כי "בוועדה ציבורית ובצוות שמינו הממשלה, ראש הממשלה, שר, סגן שר או מנהל כללי של משרד ממשלתי (להלן - גוף ממונה) יינתן ביטוי הולם בנסיבות העניין לייצוגן של נשים ממגוון קבוצות האוכלוסייה". מהלך שהוביל בסופו של דבר להיותה של ישראל חלוצה בעיגון עיקרון המגוון בחקיקה.

בדומה לשינוי משמעותי זה, המבוסס על שיתופי פעולה, לאורך השנים, נשים בפוליטיקה בשיתוף ארגוני נשים ופעילות חברתיות חוקקו חוקים חשובים. כך למשל, חוק שוויון זכויות האישה, האמור, שיזמה חברת הכנסת רחל כהן-בגן ונחקק בשנת 1951, קודם באופן משמעותי על ידי התנועה הפמיניסטית בישראל וארגוני נשים כמו ויצ"ו ונעמ"ת. באופן דומה, בחוק שכר שווה לעובדת ולעובד (1996) לקחה חלק

משמעותי שדולת הנשים בישראל, כאשר יוזמת החוק הגיעה מחה"כ יעל דיין, פעילה פמיניסטית ידועה. בחוק למניעת הטרדה מינית (1998) הייתה מעורבת אורית קמיה, ממרכז הסיוע לנפגעות ונפגעי תקיפה מינית, כאשר יוזמות החוק היו חה"כ יעל דיין ודליה איציק, שעבדו בשיתוף פעולה הדוק עם הארגונים.

הכוח לאחד כוחות ולפעול יחד הוכיח את עצמו שוב ושוב כמנוע רב-עוצמה לשינוי חברתי, במיוחד כשמדובר בקידום זכויות נשים וערכים פמיניסטיים. קואליציות של ארגונים פמיניסטיים הם כוח משמעותי לשינוי תודעתי וחברתי ופעילות של נשים סביב סוגיית השלום היא דוגמה לכך. במבט על ההווה ולעבר העתיד, יש מקום לשאול מדוע התאחדות של כלל חברות הכנסת בשיתוף ארגונים פמיניסטיים לקידום מטרה משותפת היא כה נדירה? מה נדרש לעשות כדי שישראל לא תמשיך להתדרדר לתחתית מדרג השוויון המגדרי העולמי? ומדוע מצב המלחמה רק מדגיש את ההדרה הנמשכת של נשים משולחן הדיונים?

סוגיית הסולידריות הנשית הבינלאומית

התובנה השנייה עוסקת בהיחלשות משמעותית ביכולת לשתף פעולה עם תנועות פמיניסטיות בינלאומיות, לרבות עם ארגונים ופעילות שלום מרחבי העולם. כאשר במבט לאחור, ניתן לאתר אותות מקדימים לקושי לנהל שיח מכיל ופתוח המבוסס על אמון.

כחלק מפעילות לקידום נשים סביב שולחן הדיונים ובתהליכי שלום לאורך השנים, פעלתי בנציבות הנשים הבינלאומית לשלום צודק ובר-קיימא ישראלי-פלסטיני (IWC). ארגון שחיבר בין נשים ישראליות, פלסטינאיות ונשים מהקהילה הבינלאומית ופעל להטמעת החלטה 1325 של מועצת הבטחון של האו"ם ולקידום שלום בר-קיימא.

הנציבות הוקמה בשנת 2005 ואפשרה מפגשים ברמת דרג גבוהה בין השחקניות השונות בזירה. במסגרתה פגשתי נשים פלסטינאיות בדרגים בכירים ונשים מהקהילה הבינלאומית, בארץ, ברשות הפלסטינית, באירופה ובארצות הברית, לרבות בקונגרס. מפגשים אלו המחישו את היכולת לשתף פעולה ולייצר קשרים בינאישיים משמעותיים, שאפשרו דיון בסוגיות המשמעותיות שעל הפרק. גם לאחר התפרקות הנציבות, החלטה 1325 שמשה כגורם מאפשר למפגשים בינלאומיים ולמפגשי שיח, בקרב פעילות שלום ממגוון מדינות ואזורים.

אלא שדווקא הפעילות המתמשכת למען השלום והמפגשים עם הפעילות מארצות שונות החלה להעלות שאלות הנוגעות לא רק במטרה החשובה של כינון שלום, אלא גם במשמעות הדרך להשגתה.

כך למשל, נקודת הפתיחה של הסכסוך כמצב א-סימטרי, שהייתה אחת מהבנות הבסיס של נציבות הנשים לשלום, יצרה מצב שעל פיו מי שצריכה לפעול אקטיבית, באמצעות ויתורים כגון פינוי שטחים, היא רק מדינת ישראל, כאשר שום מחויבות להבטחת השלום מהצד הפלסטיני לא הועלתה לדיון. התייחסות זאת למצב, מתוך ראיית ישראל כתוקפן ושל הרשות הפלסטינית כקורבן, פגמה בהבנה שלשני הצדדים יש יד במתרחש. לא רק זאת, סוגיית היום שאחרי, זכויות נשים, להט"ב, דמוקרטיה וכינון יחסי שכנות, המבוססים על שיתופי פעולה, כלל לא עלו לדיון. הפרדיגמה שהתקבעה ושהפכה לתפיסה המקובלת לא יצרה אפשרות לדיון. נשים מהקהילה הבינלאומית שפגשתי, שחלקן, למרות המשרה הרמה שנשאו, ידעו מעט מאוד על ההיסטוריה של הסכסוך, אימצו עמדה נחרצת בתהליך של "העתק הדבק" כדי ליישר קו עם מה שהפך להיות קו המחשבה המצופה. באופן זה, מורכבות המצב והסכנות עימן מתמודדת ישראל קיבלו מעט מקום, והעובדה שמתרחשת פעילות טרור מתמשכת, המנוהלת בשם המאבק הפלסטיני ובחסות אידיאולוגיה רצחנית המבקשת להשמיד את ישראל לא הועלתה כלל לדיון.

חברות הקהילה הבינלאומית, במיוחד נציגות של UNFEM (לימים UN Women) לא נתנו מקום לקולות שביקשו להציג את המורכבות שבמצב האזורי. שני אירועים סביב 1325 ממחישים זאת היטב: בכנסי נשים המקדמות שלום שהתקיימו בניו יורק, בחסות יוניפם והנציבות בשנת 2010, ובמשרד החוץ בברלין, בחסות פרויקט שחיבר נשים פלסטינאיות, ישראליות וגרמניות בשנת 2018, המארגנות שינו במכוון את סדר היום כדי למנוע דיון בנושאים מורכבים שביקשתי להעלות. כך, למרות ששמי הופיע בתוכנית, לא ניתנה לי זכות הדיבור. התנהלות מסוג זה ודומות לה, שכווננו להגן, כביכול, על הנשים הפלסטינאיות ועל הפרדיגמה השלטת, הובילו ומובילות, למעשה, למצב המלחמה.

אסון שבעה באוקטובר חשף פגמים בתפיסת העולם של חלקים מהקהילה הבינלאומית. התגובות לאירועים הקשים העידו, במקרים לא מעטים, על רדידות מחשבתית וראייה חד-ממדית של המציאות המורכבת. הדבר התבטא בהיעדר או בעיכוב של גינויים מצד חלק מהוגות הדעות הפמיניסטיות המוכרות והאו"ם כלפי מעשי הטבח והאונס שהתרחשו. תגובת אלו הדגישו כיצד שיתוף הפעולה בין נשים מקהילות שונות, שנתפס כמתקדם, התבסס למעשה על תפיסת עולם מוגבלת ולעיתים אף מוטה.

אט אט התחוויר כי חלקים נרחבים בקהילה הבינלאומית אימצו נרטיב חד-צדדי, שבו ישראל מוצגת בתוקפן והרשות הפלסטינית מוצגת כקורבן הבלעדי, ללא התייחסות לטרור, לאיום על קיומה של ישראל ולמציאות המורכבת מול מי שאימצו דוקטרינה טוטליטרית. התבצרות זו בעמדות חד-צדדיות חשפה את הצורך הדחוף בחשיבה מחודשת על אופן ההתמודדות עם סוגיות מורכבות בזירה הבינלאומית, לרבות זו הפמיניסטית.

העדר מוכנות לתהליכים רפלקסיביים

התובנה השלישית מתייחסת לירידת המוכנות לקחת חלק בתהליכים רפלקסיביים, המאפשרים חשיבה מעמיקה והרהור על חוויות, רעיונות או פעולות, במטרה להבין אותם טוב יותר וללמוד מהם, מתוך ניתוח הגורמים שהובילו לתוצאות מסוימות והפקת תובנות לטובת שיפור עתידי.

החלטה 1325 ומהלכים שונים של פעילות פמיניסטיות לאורך השנים בישראל, הדהדו בצמיחתה של תנועת "נשים עושות שלום". תנועה פוליטית א-מפלגתית זאת הוקמה בשנת 2014 ומספר חברותיה מוערך במספר מרשים של 45,000 נשים, שחברו יחדיו במטרה להביא לסיום הסכסוך הישראלי-פלסטיני באמצעות הסכם מדיני.

הקמתה של התנועה יכולה להעיד על תהליך רפלקסיבי, של התבוננות במציאות הישראלית והבנה שיש חשיבות לקידום תהליכים מדיניים לפתרון הסכסוך, כמו גם צורך בייצוג שוויוני של נשים סביב שולחן הדיונים. חשיבותה העצומה של התנועה, שמיקמה את עצמה ככוח במרחב הציבורי, באמצעות צעדות, מאהלים ומפגשים בכנסת, שבהם יצא לי לקחת חלק, התבלטה ביכולת להעניק קול למגוון גדול מאוד של נשים, לערב אותן בפעילות חברתית ולהעניק להן אפשרות להשתתף בחיים הציבוריים, זאת לצד העלאת מודעות לחשיבות פעולה אינטנסיבית לקידום שלום.

אחת ממייסדות התנועה הייתה ידידתי, ויויאן סילבר זכרה לברכה, אשר ב-4 באוקטובר, שלושה ימים בלבד לפני שנרצחה, ארגנה עצרת שלום בירושלים, בהשתתפות 1,500 נשים ישראליות ופלסטיניות. אופי התגובות לרציחתה האכזרית של אישה יקרה ומעוררת השראה זו, מעלה חשש להיעדר נכונות לרפלקציה מעמיקה בקרב חלק מארגוני מהשמאל. למרבה הצער, הנכונות לקרוא לדברים בשמם וההבנה שהשיח

אינו יכול להמשיך להישען אך ורק על סוגיות של צדק חברתי, אלא חייב לכלול גם דיון בהבטחת קיומה של ישראל ושלטון שוחר שלום ברשות, עדיין לא באה לידי ביטוי מלא בקרב חוגים שונים. כך, למשל, במודעת האבל של ארגון זכויות אדם מוכר נכתב: "אבלים וכואבים על וויאן סילבר, פעילת שלום וזכויות אדם, חברת הנהלה ... לשעבר, שנהרגה במתקפת חמאס על קיבוצה ב-7.10.23" (הדגשה שלי). ניסוח זה, המכבס את אשר התרחש, ממחיש את חוסר ההכרה בעובדה המצמררת שהיא נרצחה באכזריות. דוגמה נוספת להתעלמות מהמציאות הקשה נשמעה באירוע שבו פעילת שלום ותיקה הכחישה את קיומה של אנטישמיות כלפי יהודים בעולם, בטענה שמה שנתפס כאנטישמיות הוא למעשה ביקורת לגיטימית על מדיניות ישראל. בארגונים נוספים, נראה כי הגישה הרווחת היא להמשיך במלוא העוצמה בקו הפעולה המוכר למען השלום, ללא שינוי. זאת, תוך העדר מתן מרחב לעצירה, התאבלות ועיבוד מגוון הרגשות והמחשבות הקשורים לאסון הנורא.

האם דרך השלום, שבה דגלה סילבר, היא הדרך הנכונה לעתיד של שותפות, תקווה והכלה? - בהחלט כן, זהו הנתיב שהאנושות צריכה לשאת אליו עיניים. אולם אסון שבעה באוקטובר דורש גם מפעילי ופעילות שלום לעצור, לחשוב, להתנסח מחדש ולהבין שאי אפשר לבחון את המצב המדיני רק דרך המשקפיים שבהם קראנו את הדברים עד עכשיו.

כשם שבפירמידת הצרכים של מאסלו יש להתחיל בצרכים הבסיסיים לפני שניתן להגיע להגשמה עצמית, כך גם החתירה לערכים רוחניים נעלים של חיים בשלום אינה יכולה לדלג על היסודות החיוניים, של הבטחת ביטחונה של ישראל והכרה בזכות קיומה.

המציאות הנשקפת מלמדת שלא רק שהחברה הישראלית עצמה עיניים לפני השביעי באוקטובר, במובנים רבים, חלקים ממנה ממשיכים לעשות זאת גם היום. התפיסה הרווחת בקרב חוגים רבים בארץ ובעולם כי הפלסטינאים הם אבירי הצדק, וקורבנות המצב אינה מדייקת את המציאות ורק מרחיקה את הפסקת המלחמה. אין מקום להתעלם מלאומנות, אנטישמיות וגזענות בשם השאיפה לשלום. אין מקום לחזק נרטיבים שכבר הוכיחו את עצמם כמפה שמזייפת את השטח שהיא מבקשת לתאר. התיאוריות והנרטיבים הקיימים דורשים עדכון וחשיבה מחדשת כדי להתאים למציאות העכשווית ולשמש כלים אפקטיביים במאבק לשלום. זאת, מתוך הכרה בסכנות הקיומיות שעמן מתמודדת ישראל ובמורכבות המצב הנוכחי.

מחשבות לעתיד

החתירה לשלום נושאת תקווה לעתיד טוב יותר ומהווה גם דרך וגם מטרה. קיימת חשיבות עצומה לכך שנשים ימשיכו להוביל את השיח בנושא ואת המהלכים להגשמת יעד זה. עם זאת, לצד הרצון העמוק להמשיך במאבק למען השלום, הכרחי לקיים שיחות המאפשרות להביע ולהקשיב לתחושות ולמחשבות שעולות בעקבות הטרגדיה האיומה של שבעה באוקטובר. יש צורך וחשיבות לעצור לרגע, להתאבל, להטיל ספק, ולתת מקום להתלבטויות. זהו תהליך חיוני לדייק את הדרך ולהמשיך בה מתוך שילוב של מחשבה ורחשי לב. דווקא הרצון להראות נחישות בלתי מתפשרת ולהמשיך בכל הכוח באותו מסלול עלול לפגוע בתהליך.

השתלטות החמאס על עזה ממחישה את ההשלכות ההרסניות של אידיאולוגיה קיצונית המשתמשת בגבריות רעילה ככלי לאומני. קיימת חשיבות בכך שהפרספקטיבה המגדרית תדגיש לא רק את החתירה לשלום, אלא גם את הצורך בהבטחת ביטחון מקיף.

ההתמודדות עם מה שאירע מובילה להבנה שיש לבסס שיח חדש ולהעמיק את הדיון. התפיסות הפמיניסטיות המסורתיות זקוקות לרביזיה כדי להתמודד עם מצבים מורכבים כמו אירועי שבעה באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיהם. יש צורך לפתח גישות פמיניסטיות חדשות שמסוגלות להתמודד עם הקונפליקטים והאתגרים העומדים לפנינו ולהקדיש מאמץ לכתיבה של תיאוריות חדשות שיעניקו כלים חדשים לפענוח מורכבות הסכסוך ויתוו דרכים להתמודדות עמו.

בתהליך השינוי, יש חשיבות רבה לשיתופי פעולה בין ארגוני נשים, פוליטיקאיות פמיניסטיות ותנועות שלום, במטרה לקדם חקיקה שתתמוך במפלגות המחויבות לשוויון מגדרי, קידום מעמדן של הנשים בצה"ל ובמשטרה, ולהבטחתן של ייצוג שוויוני לנשים בתקשורת.

האתגרים של התקופה הנוכחית מדגימים את היחלשות הכוח הנשי, כשהפמיניזם עצמו הופך לעיתים לכלי משחק במאבקים פוליטיים ומגויס לנרטיבים לאומניים. בתוך השבר הזה מתעורר הצורך הדחוף להצמיח קולות חדשים שיאתגרו את המצב הקיים ויובילו לשינוי מתבקש המבוסס על שיח פתוח ושיתופי פעולה.

ד"ר שלומית אהרוני ליר, היא חוקרת מגדר ומדיה באוניברסיטת בר אילן ואוניברסיטת חיפה. יו"ר ועדת קשרי חוץ של אגודת הסופרות והסופרים בישראל, פעילה חברתית, ממייסדות פורום דבורה. כתבה וערכה שבעה ספרים.

